

Protivofanziva glavne operativne grupe u istočnu Bosnu

Obostrani raspored snaga i zadaci jedinica

Dok je glavnina njemačkih snaga bila angažovana u petoj ofanzivi u borbama na Sutjesci, na teritoriji istočne Bosne nalazile su se ustaško-domobranske jedinice.

U tuzlanskom basenu: jedinice 4. domobranske divizije; zatim 3. i 6. domobranska pukovnija u Bjeljini i Brčkom, a 15. pješađijska pukovnija u Vlasenici; manji dijelovi 369. divizije nalazili su se u Tuzli i uz komunikaciju u dolini rijeke Bosne, na odsjeku od Sarajeva do Doboja; Prva ustaška brigada (Crna legija) jačine šest bataljona, nalazila se uz komunikaciju Sarajevo - Zvornik, u Sokolcu, Vlasenici, Srebrenici, Bratuncu, Drinjači i Zvorniku. Njene jedinice obezbjeđivale su i granicu na rijeci Drini, prema Srbiji.

U svim većim mjestima nalazile su se jedinice milicije i Ustaške legije: u Kladnju Legionarska bojna; u dolinama Krivaje i Spreče, na Majevidi, Posavini i Trebavi i mnogim manjim mjestima i većim selima domaća milicija, organizovana u vodove, čete i bataljone takozvane *DOMO pukovnije*. Ostali prostor, naseljen pretežno pravoslavnim stanovništvom, prepušten je četničkim formacijama, koje su bile kompaktne na Trebavi, Dobojskom Ozrenu, u zeničkom kraju, a dijelom i na Romaniji.

U isto vrijeme u istočnoj Bosni, od partizanskih jedinica ostali su: na Majevidi i u Semberiji Majevidski i Sremski partizanski odred, a na prostoru Birča, Birčanski partizanski odred i 4. bataljon istočnobosanske 6. brigade, koji je ostao na Majevidi i nije učestvovao u petoj ofanzivi. Od njih je 11. aprila formirana 1. vojvođanska brigada, a 20. aprila 1943. i 2. vojvođanska brigada (na Majevidi).

Na području Birča, Majevice i Semberije postojali su i vrlo snažno politički djelovali organi narodne vlasti: NOO, komande mjesta, Oblasni komitet KPJ, sreski i opštinski komiteti KPJ.

U periodu april - jul 1943. godine, partizanske jedinice razoružale su veći broj manjih četničkih grupa i bataljona, dok su neki od njih, kao na primjer u Birču, Majevidi i Posavini prešli na stranu partizana. Vojvođani su u Semberiji razbili i dijelom zarobili tri bataljona 6. domobranske pukovnije iz Bjeljine. Majevidski partizanski odred je s jednim bataljonom Vojvođana, zarobio 11. juna kod Čadavice skoro čitavu 3. pukovnicu iz Brčkog, sa 1.200 domobrana i 25 oficira i zaplijenio kompletno naoružanje i opremu.

Početkom jula vojvođanske brigade prešle su sa Majevice u Birač i, zajedno sa 4. bataljonom 6. istočnobosanske brigade, učestvovala u borbama sa ustaško-domobranskim snagama koje su napadale Birač sa 7 bataljona.

Čim je prešla rijeku Praču, Glavna operativna grupa stupila je u ofanzivu na prostoru između rijeka Drine i Bosne, a na sjever do linije Zvornik-Tuzla-Doboj.

Sa operacijske osnovice Ustiprača-Pale, krenule su u nastupajući marš-manevar tri divizije:

Prva proleterska, opštim pravcem: Sokolac-Han Pijesak-Vlasenica-Zvornik,³⁸⁴ sa zadatkom da raščisti teren Drinjača-Šekovići-Vlasenica-Han Pijesak-Kraljeva Gora-Srebrenica-rijeka Drina, i uspostavi vezu sa partizanskim snagama na Majevici;

Druga proleterska, opštim pravcem: Mokro-Kaluzovići-Olovo-Kladanj-Lukovac, sa zadatkom,³⁸⁵ da likvidira neprijateljeva uporišta u Olovu i Kladnju, a potom da nastupa prema Ozrenu i Trebavi;

Sedma banijska divizija između Prve i Druge proleterske opštim pravcem: Knežine-Zeravice-Javor planina.

U isto vrijeme, sa operacijske osnovice Busovača-Fojnica nastupala je 5. krajiška divizija opštim pravcem: Kakanj-Vareš-Olovo.

Iz šireg rejona Šekovića, 1. proleterskoj diviziji sadejstvovala su 1. i 2. vojvođanska brigada i 4. bataljon 6. istočnobosanske brigade.

Marš-manevar divizija NOVJ počeo je 20. juna i prerastao u ofanzivu širih razmjera, koja je trajala do polovine jula 1943.

Pokret brigade preko Devetaka i oslobođenje Srebrenice i Bratunca

Pošto su se prebacile preko komunikacije Višegrad-Sarajevo, jedinice 3. krajiške brigade prikupile su se na prostorije s. Rađevići-Grbići-Kalimanići, s tim što su isturile borbeno obezbjeđenje prema Rogatici, Devetaku i Sokolcu.³⁸⁶

Sjeverno od Rogatice u selima Osovo i Šatorovići, prikupile su se 6. istočnobosanska i 15. majevička brigada. Prva proleterska brigada, u to vrijeme, nastupala je opštim pravcem Han Pijesak-Vlasenica.

Sastanci komandi jedinica održani su 21-22. juna. Na njima su sumirani rezultati proteklih borbi u petoj neprijateljevoj ofanzivi, istaknuti pozitivni primjeri, ukazano na propuste, i postavljeni naredni zadaci. Uspostavljena je i veza sa političkim aktivistima na terenu i prikupljeni podaci o neprijatelju.

Kratkotrajan odmor, poslije vrlo teških i krvavih borbi, napornih marševa, gladi i nespavanja u toku ofanzive, dobro je došao. Zahvalju-

³⁸⁴ Isto.

³⁸⁵ AVII, k. 712, br. reg. 23/1-4, str. 15.

³⁸⁶ AVII, k. 712, br. reg. 23/1-4, str. 15.

jujri guatunju musivu naradu uvuga jvaje» u jri rwi mtau uodoke korijene, i požrtvovanju intendantskog kadra, borci su se koliko-toliko odmorili i dobro nahranili, oprali i pokrpal i odjeću i obuću, očistili naoružanje i pripremili se za predstojeće borbe.

U Štabu 3. bataljona dogodio se nesvakidašnji slučaj. Naime, za vrijeme čišćenja oružja komesar 3. bataljona Danilo Simonović, nesprenim rukovanjem pištoljem, ranio je Obrada Banjca, obavještajnog oficira Brigade, koji se toga dana našao u Štabu 3. bataljona. Banjcu je odmah pružena stručna ljekarska pomoć. Iako mu je metak izbio ispod lijevog ramena, nije ga teže povrijedio i Banjac je ostao pribran. Narednog dana krenuo je s kolonom Brigade i poslije 9 dana skinuo zavoj, i nastavio borbu.

Brigada je u bataljonskim kolonama krenula 23. juna istočnim padinama Devetaka i Bokšanice, razbila uz put nekoliko grupa muslimanske milicije i u toku dana razmjestila se u rejonu: s. Vratari-s. Žepa-s. Vrelo-s. Mandra. Zaplijenjeno je nekoliko pušaka. Sutradan su se jedinice pomjerile prema planini Javoru i zauzele ovaj raspored: 1. bataljon u s. Podžeplje; 2. bataljon u s. Čavčići, 3. bataljon, Štab Brigade i pozadinski dijelovi u s. Vrelu, a 4. bataljon u s. Plana.

Brigada je 25. juna u 1 čas izvršila pokret, prešla planinu Javor i spustila se niz Baturu u s. Nuriše, s. Bešiće i s. Štedru. Štab Brigade naredio je da u toku pokreta vlada što veća tišina, kako bi neopaženo podišli neprijatelju i iznenadili ga. Poslije kraćeg odmora, Brigada je produžila prema Srebrenici. Oko 18 časova 1, 2. i 3. bataljon upali su u Srebrenicu, koju su neposredno pred upad, u paničnom bjegstvu, napustili oko 200 žandarma i muslimanske milicije, a nešto ranije 29. ustaški bataljon. Četvrti bataljon, Štab Brigade i pozadinski dijelovi zadržani su na planinskom prevoju 4-5 km zapadno od Srebrenice, oko puta Srebrenica - Milići. Narednog dana 1. i 3. bataljon ušli su u napušteni Bratunac, i izbili na rijeku Drinu, dok je 2. bataljon zadržan u Srebrenici.

Brigada se 27. maja pomjerila u rejon s. Nedeljišta-Tikvarići-Pijuk, 6-8 km sjeveroistočno od Vlasenice, i to: 1. i 3. bataljon pravcem Bratunac-Nova Kasaba-Nedeljište, a 2. i 4. bataljon sa Štabom Brigade i pozadinskim dijelovima pravcem: Srebrenica-Milići-s. Pijuke. Marš je bio vrlo naporan, a jedinice su se kretale bez dodira sa neprijateljem.

U vrijeme dok je 3. krajiška nastupala preko planine Javora prema Srebrenici i Bratuncu, 1. proleterska brigada nastupala je duž komunikacije Han Pijesak-Vlasenica-Zvornik, oko koje je neprijatelj koncentrisao glavne snage i koju je uporno branilo oko 2.000 dobro naoružanih ustaša i domobrana, - 15. pješadijski domobranski puk, bez jednog bataljona, i bataljon milicije, 3. ustaški bataljon i dijelovi 28. ustaškog bataljona, koji su se povukli iz Han Pijeska. Bili su naoružani brdskim topom i većim brojem mitraljeza i puškomitraljeza.³⁸⁷ Uporište Vlasenica bilo je opasano većim brojem bunkera, bodljikavom žicom i minsko-eksplozivnim preprekama. Položaji na Kiku i Orlovači bili su jako utvrđeni.

³⁸⁷ Izvještaj oružničkog voda. Zbornik, tom 4, knj. 14, dok. 252, str. 561.

rošio je 26. juna osioDodia Han rjesak, 1. pruteiersK.a ongaau piu-
dužila je pokret i napala neprijateljjev garnizon u Vlasenici s juga, dok
su 1. i 2. vojvođanska brigada imale zadatak da napadaju sa sjevera i
zatvore pravac od Zvornika. Dvadeset petog juna, Vlasenica je oslobo-
đena. O tim borbama u izvještaju komandanta 3. domobranskog zbora,
pored ostalog, piše: »Dne 26. ov. mjeseca neprijatelja je snagama navod-
no oko 10.000 partizana (a stvarno je napadala samo 1. proleterska sa
oko 1000 boraca - promjedba S.T.) sa sviju strana napao Vlasenicu...
Oružje i streljivo u Vlasenici izgleda sve je palo neprijatelju u ruke³⁸⁸...
od 3. i 28. razbijene ustaške bojne iz Vlasenice do sada je stiglo u Zvor-
nik 440 ustaša, a sudbina ostalih je neizvjesna...³⁸⁹ Druga bojna ove pu-
kovnije (bataljon 15. puka primjedba S.T.) sudjelovala je u odbrani Vla-
senice, kojom prilikom je zarobljeno odnosno nestalo 9 časnika i 230
domobrana, među kojima i sam zapovjednik pukovnije.«³⁹⁰ A u izvješ-
taju zapovjednika žandarmerijskog voda iz Vlasenice stoji: »U ovoj borbi
poginulo je 15 domobrana i ustaških časnika a ustaše i domobrani
što poginulih, a što zarobljenih svakako više od polovine brojčanog sta-
nja.«³⁹¹

Već 26. juna oslobođena je Drinjača, a 4. jula u 21 čas, na dan kada
je dvije godine ranije CK KPJ donio odluku o dizanju ustanka naroda
Jugoslavije, 1. proleterska brigada i po jedan bataljon 1. i 2. vojvođanske
brigade, napali su na neprijateljevo uporište u Zvorniku, koje je branilo
oko 3.000 ustaša i domobrana iz sastava nekoliko jedinica - 21. ustaški
bataljon lociran u Zvorniku kao stalna posada,³⁹² 29. ustaški bataljon
koji je pod pritiskom 3. krajiške brigade povučen iz Srebrenice; dijelovi
3. i 38. ustaškog bataljona i 15. domobranskog puka, koji su uspjeli po-
bjeći iz Vlasenice.

Ustaški garnizon našao se u potpunom okruženju. Poslije višečasov-
ne i vrlo žestoke borbe, jedinice 1. proleterske i dijelovi 1. i 2. vojvo-
đanske brigade oslobodile su oko 12 časova Zvornik.³⁹³ Ustašama nije
pomogla ni intervencija jedinica njemačke 104. divizije i nedićevaca sa
desne obale Drine. Jedinice 1. proleterske brigade zaplijenile su velike
količine naoružanja i druge ratne opreme.

Čim je Zvornik oslobođen, Nijemci su ga bombardovali sa 3 avio-
eskadrile i intervenisali sa svih strana, tako da su jedinice 1. proleterske
i 1. i 2. vojvođanske, bile prisiljene da se povuku iz grada. Prilikom po-
vlačenja smrtno je ranjen politički komesar 1. proleterske divizije Filip
Kljajić Fića, prvi politički komesar 1. proleterske brigade i 1. proleter-
ske divizije.

Vijest o pogibiji Filipa Kljajića Fiće duboko je potresla sve borce
i starješine 1. proleterske divizije i ostalih jedinica NOV. Iz njihovih re-
dova nestao je omiljen drug, ratnik, starješina i politički komesar, koji
je bio oličenje komuniste, borca i starješine u oslobodilačkom ratu i re-
voluciji.

³⁸⁸ Izvještaj 3. domobranskog zbora - AVII, fond NDH, k. 79, br. 1/6, dok. 3 i Zbornik, tom 4, knj. 14, dok. 243, str. 529.

³⁸⁹ Izvještaj 3. domobranskog zbora - Zbornik, tom 4, knj. 14, dok. 245, str. 540.

³⁹⁰ Borbeni relacija 3. domobranskog zbora - Zbornik, tom 4, knj. 14, dok. 250, str. 551.

³⁹¹ Izvještaj oružničkog voda - Zbornik, tom 4, knj. 14, dok. 252, str. 561.

³⁹² Izvještaj Obavještajnog centra 1. proleterske divizije. AVII, k. 706, f. 5, dok. br. 10.

³⁹³ Bojna relacija 2. zbornog područja - Zbornik, tom 4, knj. 15, dok. 268, str. 546.

U meuvremenu su jedinice 2. proleterske divizije oslobodile Olovo, Kladanj i Zivinice i nastupale prema rijeci Spreči, Dobojskom Ozrenu i Zavidovićima. A jedinice 5. krajiške divizije oslobodile su Kakanj. Porušene su željezničke pruge u dolini Bosne i Krivaje, mostovi na r. Bosni i industrijska postrojenja u rudniku Kakanj.

U tim borbama izbrisana je sa spiska i 15. domobranska pukovnija i četiri bataljona 1. ustaške brigade.

Već 2. jula 1943. naredbom Vrhovnog štaba, fomirane su 16. vojvođanska i 17. istočnobosanska NOU divizija.

Na taj način vrlo jaka neprijateljeva propaganda o uništenju jedinica NOVJ na Sutjesci, bila je potpuno demantovana.

Stabu 1. proleterske divizije bilo je naređeno da ispita mogućnost prebacivanja jačih snaga preko Drine u Srbiju.³⁹⁴ Međutim, događaji koji su vrlo brzo uslijedili, pokazali su da je povratak u Srbiju bio još uvijek samo velika želja.

U takvoj situaciji, po naređenju Štaba 1. proleterske divizije, poslije dvodnevno odmora u rejonu Šekovići - s. Simići - s. Vrela, 3. krajiška brigada prebacila se 1. jula na Milin planinu, u širi rejon Malo polje, sa zadatkom da u sadejstvu sa 6. istočnobosanskom brigadom, spriječi eventualni prodor neprijatelja na pravcu Sokolac-Han Pijesak i izbjijanje u Vlasenicu.

Međutim, do tada je neprijatelj već jednom jačom kolonom, uz podršku tenkova, odbacio 6. istočnobosansku sa komunikacije Han Pijesak-Sokolac, ušao u Vlasenicu i čelom kolone krenuo prema Šekovićima. Na taj način bila je ugrožena pozadina 1. proleterske brigade, koja je vodila borbe u rejonu Zvornik - Caparde - Drinjača.

Pokret iz rejona Šekovića uz Milin planinu bio je vrlo naporan, posebno za iznemogle borce i tovarne konje. Dvodnevni boravak u rejonu Malo polje iskorišten je za sređivanje jedinica, čišćenje naoružanja i opreme, odmor i što bolju ishranu ljudstva. Održani su sastanci sa starješinama i četne konferencije sa borcima. Okupljenim borcima Brigade govorio je komandant Nikola Karanović o vojno-političkoj situaciji, problemima i teškoćama u proteklim borbama ali i naporima koji ih očekuju.

Noću 2. na 3. jul, Brigada se kod Krama prebacila preko puta Sokolac - Han Pijesak, posjela položaje na liniji s. Margetići - s. Sijerci - s. Pobratci - s. Pariževići, i zatvorila pravac prema Sokolcu i Rogatici. Štabu Brigade naređeno je da ispita mogućnost napada na neprijateljev garnizon u Sokolcu.³⁹⁵ Radi obezbjeđenja pozadine i lijevog boka, jedan bataljon lociran je u s. Kalimanićima. Već 3. jula neprijatelj je pokušao da jačim snagama odbaci jedinice Brigade sa položaja, ali je energičnim dejstvom bio prisiljen da se povuče u Sokolac.

Napad na uporište u Sokolcu

Podaci o jačini neprijatelja u Sokolcu bili su nepotpuni. Obavještajni organi tvrdili su da je ljudstvo 22. i 23. ustaškog bataljona demoralisano i da se sprema da bježi za Sarajevo. Noću, pred početak napada, stigao

³⁹⁴ Naređenje Vrhovnog štaba. Zbornik tom 2, knj. 9, dok. 291, str. 411 i 292, str. 414.

³⁹⁵ Zbornik, tom 4, knj. 15, br. dok. 3.

je u Sokolac kao pojačanje, ojačani njemački bataljon »Brandenburg«, a u Rogaticu bugarski 63. puk, bugarske 24. divizije.

Garnizon u Sokolcu napale su 3. krajiška i 6. istočnobosanska brigada 4. jula u 22 časa. Treća krajiška napadala je s juga i jugoistoka, a 6. istočnobosanska sa sjevera. U prvoj fazi borbe postigle su dobre početne uspjehe. Treća krajiška likvidirala je sva spoljna uporišta i prodrla do centra mjesta, odakle su ustaše pružale žilav otpor. I jedinice 6. istočnobosanske brigade postigle su prve početne uspjehe. Međutim, neprijatelj je uporno branio jako utvrđene položaje, a naročito Pohovac (tt. 1047), koji su dominirali gradom i koje oslabljena 6. brigada nije bila u stanju osvojiti. Na cijelom frontu Nijemci i ustaše pružali su vrlo jak otpor iz utvrđenja, koja su bila opasana čitavim nizom bunkera, minskim poljima i bodljikavom žicom - povezana u jedinstven vatreni sistem. Radi toga, i nedostajanja teškog naoružanja, obje brigade, morale su se u zoru povući na polazne položaje.

Ubijen je 1 oficir i 5 ustaša. Zaplijenjen je jedan puškomitraljez, 3 puške i 2.500 metka. Gubici 3. krajiške brigade 13 ranjenih.³⁹⁶

Poslije neuspjelog napada, neprijatelj je nastojao da odbaci naše jedinice što dalje od Sokolca. Već 6. jula jedan kamion natovaren Nijemcima krenuo je od Sokolca prema Rogatici. Sačekala ih je zasjeda 4. bataljona i rastjerala, a kamion spalila. Ubijena su 2, a zarobljena 3 Nijemca. Zaplijenjeno je 5 pušaka i veće količine sanitetskog materijala. U popodnevним časovima istim putem naišlo je još pet njemačkih kamiona punih vojnika. Kad su naišli na zasjedu razvili su se za borbu. U akciju su stupili i dijelovi 1. bataljona. Napad je odbijen i Nijemci su se povukli u Sokolac, uz gubitke od nekoliko mrtvih i ranjenih, koje su uspjeli da izvuku. Gubici 1. bataljona bili su 4 poginula i 5 ranjenih boraca.

Od štaba divizije stiglo je obavještenje da je primjećen pokret neprijateljevih kolona na komunikaciji Goražde - Rogatica i Višegrad - Rogatica, i da se u Rogatici grupišu jake neprijateljeve snage.³⁹⁷

U Brigadi su nastupile 6. jula izvjesne kadrovske promjene.³⁹⁸ Naime, odlukom Vrhovnog štaba komandant 3. bataljona Savo Trikić postavljen je za zamjenika komandanta 6. istočnobosanske brigade. Za komandanta 3. bataljona postavljen je Jovo Pužić, do tada zamjenik komandanta 4. bataljona, a za njegovog zamjenika Marko Jokić, do tada komandir 1. čete 3. bataljona. Naredbom Štaba 3. krajiške brigade, za komandanta 4. bataljona postavljen je Milan Ćup, do tada politički komesar 2. bataljona, a za političkog komesara 2. bataljona Stevo Balaban, do tada politički komesar 1. čete Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba. Dotadašnji komandant 4. bataljona Milan Bosnić, stavljen je na raspolaganje pri Štabu Brigade. Za zamjenika komandanta 1. bataljona postavljen je Jovo Miljević, do tada komandir 1. čete, a dotadašnji zamje-

³⁹⁶ AVII, k. 712, br. reg. 22/1-V.

³⁹⁷ Zbornik, tom 2, knj. 10, dok. br. 29, str. 49 - napomena.

³⁹⁸ AVII, k. 711, br. reg. 3/7.

nik komandanta 1. bataljona Mihajilo Kerkez Maćuka, stavljen je na raspolaganje Štabu Brigade.

Pošto je obavješten o pristizanju svježih neprijateljevih snaga u Rogaticu i Sokolac, Štab 3. brigade izdao je naređenje pa su se jedinice pomjerile prema Sokolovićima i zauzele ovaj raspored: 1. bataljon u s. Žljebovi i Mičivode, 3. bataljon u s. Grbići i Točionik, 4. bataljon u s. Pobratci i Vjetrenik, dok je 2. bataljon ostao na istim položajima, a Štab Brigade sa prištapskim dijelovima u zaseoku Dolovi. Pojačana je budnost u svim jedinicama i organizovano izviđanje u svim pravcima. Postavljene su jače zasjede prema Sokolcu i Rogatici i na putu između ta dva mjesta.

Narod Sokolovića i okoline dočekao je borce 3. krajiške sa velikim oduševljenjem. Starješine jedinica razvile su veliku političku aktivnost. Govorili su mještanima o borbama u petoj ofanzivi, uspjesima naših jedinica na drugim frontovima, uspjesima jedinica Crvene armije na istočnom frontu, i o daljoj perspektivi narodnooslobodilačke borbe. A ljudi ovoga kraja pričali su borcima Brigade o uspjesima partizana ovoga kraja u početku ustanka. Iznosili su svoje uspomene i sjećanja na komandanta romanijskog odreda, legendarnog Šlavišu Vajnera Čiču, koji je živio kao nezaboravan lik u njihovim srcima. Sa velikim žarom govorili su i o drugim rukovodiocima i borcima Romanijskog odreda, Gruji Novakoviću, Peri Kosoriću i drugima iz njihovog kraja.

Pa, ipak, pored svih mjera predostrožnosti, 10. jula, neprijatelj je iznenadio jednu četu 4. bataljona, koja je bila u zasjedi prema Rogatici. Poslije jednočasovne borbe neprijatelj je odbijen, a četa je imala jednog poginulog. Neprijatelj je 11. jula vršio nasilno izviđanje na pravcu Sokolac - Žljebovi i Rogatica - Sokolovići. Oko 17 časova napao je jačim snagama, uz podršku artiljerije, položaje 1. bataljona, ali je poslije vrlo žestoke dvočasovne borbe bio prisiljen na povlačenje uz gubitke od 6 poginulih i više ranjenih. Zaplijenjeno je 6 pušaka i veće količine minobacača i puščane municije. Gubici 1. bataljona: 2 poginula i 5 ranjenih boraca.³⁹⁹

Prodor operativne grupe prema tuzlanskom basenu i komunikaciji Zvornik - Tuzla - Doboj, uznemirio je komandanta njemačkih snaga u NDH, generala R. Litera, koji je bio nezadovoljan rezultatima borbe na Sutjesci. Posebno je bio nezadovoljan prigovorima ustaških komandana u istočnoj Bosni, koji su tvrdili da Nijemci nisu bili uporni i da su napravili veliku grešku na kraju Pete ofanzive što nisu gonili do uništenja iznemogle jedinice Operativne grupe. Radi toga je krajem juna general Litera donio odluku da se pripremi protivofanziva za uništenje partizanskih snaga u istočnoj Bosni, u kojoj su učestvovalе ove jedinice: 7. SS i njemačka 379. pješadijska divizija, 4. domobranska divizija, 4. lovačka domobranska brigada, 1. bataljon iz sastava puka »Brandenburg«, ostaci razbijenih bataljona 1. ustaške brigade i bugarski 63. puk koji je preuzeo posadu u Rogatici.⁴⁰⁰

³⁹⁹ AVII, t. dok. 712, reg. br. 22/1-4.

⁴⁰⁰ Zbornik, tom 2, knj. 10, dok. 27.

Već 5. jula snage 369. legionarske divizije, uz podršku 15 tenkova, počele su napad na pravcu Živinice - Kladanj. Sedma krajiška brigada nije-bila u stanju da spriječi njihov dalji prodor, radi čega je u borbu ubačena 8. banijska brigada. Ipak, neprijatelj je 11. jula izbio u rejon Olovo - s. Cuništa. Glavnina 7. banijske divizije nalazila se u širem rejonu Olova, u rezervi Vrhovnog štaba, sa zadatkom da organizuje obavještajnu službu i izvida u pravcu Kladnja i Han Pijeska, ruši željezničku prugu Zavidovići - Han Pijesak⁴⁰¹ i održava vezu sa 3. krajiškom brigadom.

Komandant 7. SS divizije »Princ Eugen« u svojoj zapovijesti od 7. jula, odredio je borbene zadatke jedinicama.

Prema ovoj zapovijesti 7. SS divizija sa 4. lovačkom brigadom, u pet borbenih grupa,⁴⁰² trebalo je da nastupa sa linije: Rogatica - Sokolac - Srednje - Vareš prema sjeveru. Sa glavnim snagama duž komunikacije Sokolac - Vlasenica, dok su 369. legionarska divizija ojačana 2. jurišnim bataljonom iz Slavenskog Broda i Tuzlanska brigada⁴⁰³ dobile zadatke da organizuju aktivnu odbranu na liniji: Zvornik - Tuzla - Lukavac, sa nastupanjem prema jugu. Cilj je bio opkoliti jedinice NOVJ u širem rejonu Šekovići - Olovo - Kladanj. Istovremeno neprijatelj je jakim snagama zaposjeo rijeku Bosnu radi spriječavanja prelaska jedinica NOV i POJ prema zapadnoj Bosni, iako je njegova procjena bila da će se glavnina jedinica NOVJ probijati prema sjeveru, na prostor Majevice i Trebave.

U međuvremenu, bilo je predviđeno da 1. i 2. divizija sa ostalim jedinicama NOV u centralnoj i istočnoj Bosni obrazuju Operativnu grupu pod rukovodstvom Sretena Zujovića, Ive Lole Ribara, Vlade Zečevića i Arse Jovanovića, koja bi imala zadatak da objedini dejstva u istočnoj Bosni, Srbiji, Vojvodini, Crnoj Gori i Hercegovini.⁴⁰⁴ Planirano je da 3. krajiška brigada uđe u sastav 2. divizije, a 2. proleterska brigada u sastav 1. divizije. Međutim, na prijedlog Štaba 1. proleterske divizije 3. krajiška brigada ostala je i dalje u sastavu svoje matične divizije.⁴⁰⁵ Do toga nije došlo zbog promjene stanja na frontu.

Pošto je procjenio situaciju, Vrhovni štab donio je odluku da dekoncentriše svoje snage. Naredio je da se 1, 5. i 7. divizija sa Vrhovnim štabom pripreme i krenu prema zapadnoj Bosni, Druga divizija, sa dijelovima 3. divizije, koji su se probili sa Sutjeske, da izmanevrišu neprijatelja u širem rejonu Dobojskog Ozrena i krenu prema Crnoj Gori, a 16. i 17. divizija da ostanu i vode borbu na prostoru Birča i Majevice.⁴⁰⁶ U to vrijeme 3. krajiška brigada nalazila se pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba.

Prema naređenju vrhovnog komandanta⁴⁰⁷ 3. krajiška brigada dobila je zadatak da se zadrži na prostoru Han Pijesak - Rogatica i prihvati 1. proletersku brigadu koja je vodila vrlo žestoke borbe oko Drinjače

Zbornik, tom 4, knj. 15, dok. 197, str. 411 - Izvještaj njemačkog Štaba za vezu.

⁴⁰² Zbornik, tom 4, knj. 15, br. dok. 197, str. 411 - Izvještaj njemačkog Štaba za vezu.

⁴⁰³ Zbornik, tom 4, knj. 15, br. dok. 269, str. 546.

⁴⁰⁴ Zbornik, tom 2, knj. 10, br. dok. 47, str. 76.

⁴⁰⁵ Zbornik, tom 2, knj. 9, br. dok. 302.

⁴⁰⁶ Zbornik, tom 2, knj. 10, br. dok. 44, str. 75, i br. dok. 47, str. 240.

⁴⁰⁷ Zbornik, tom 2, knj. 10, br. dok. 39, str. 69.

i Sekovića i, pod borbom, povlačila se prema planini Javoru,⁴⁰⁸ i 7. krajišku brigadu koja se nalazila na Milan planini.

Međutim, 12. jula 1943. neprijatelj je počeo opšti napad na položaje 3. krajiške brigade snagama dve pukovnije.⁴⁰⁹ Glavnom kolonom uz podršku 10 tenkova nastupao je na pravcu Sokolac - Kram, a pomoćnim na pravcu Rogatica - Sokolovići - Han Pijesak. Pošto je zauzeo povoljne položaje deistvovao je bočno na pomenutu komunikaciju.

Do tada je 6. istočnobosanska brigada već bila napustila položaje zapadno od puta Sokolac - Žljebovi i krenula prema Šekovićima. Cio dan 3. krajiška brigada vodila je vrlo žestoke borbe. Na kraju dana brigada se bez 3. bataljona pod pritiskom jačih snaga neprijatelja prebacila zapadno od puta Sokolac - Han Pijesak i posjela povoljnije položaje.

Pošto se povukao u s. Džimrje, 3. bataljon je narednog dana ušao u sastav Brigade. U borbama 12. jula, neprijatelj je imao gubitke od 4 poginula oficira i 30 vojnika.

Zaplijenjeno je 15 tovarnih konja, radio-stanica i veće količine ratne opreme.

Sve do 16. jula Brigada je ostala na istim položajima i vodila borbu sa neprijateljem koji je nastojao da po svaku cijenu odbaci njene jedinice i potpuno oslobodi put Sokolac - Vlasenica. U tim borbama ubijeno je još 10 neprijateljevih vojnika i zarobljeno 20 tovarnih konja s opremom. Neprijateljeva avijacija bombardovala je položaje Brigade. Tad je teško ranjen komandant 4. bataljona Milan Čup.

U isto vrijeme i neprijatelj iz rejon Vareša počeo je napad jačim snagama i, 11. jula, ušao u Olovo, i produžio prema Sokolcu i položajima 3. krajiške brigade.

Štab 1. proletherske divizije izdao je 13. jula naređenje⁴¹⁰ da se 1. proletherska brigada pomjeri iz Birča, istočno od komunikacije Vlasenica - Sokolovići, a 3. i 7. krajiška brigada da se prikupe zapadno od komunikacije Kram - Han Pijesak, a potom da najkraćim pravcem krenu prema jugu, poruše prugu Sarajevo - Višegrad i izbiju na masiv Jahorine i, na taj način, osujete namjeru neprijatelja da ih razbije na prostori između r. Drine i puta Rogatica - Han Pijesak - Vlasenica.⁴¹¹

Treća i 7. brigada sačinjavale su posebnu manevarsku grupu pod komandom Vase Jovanovića, načelnika Štaba 1. divizije. Štabu te grupe naređeno je da sa sobom povede jedan dio ranjenika iz bolnice u Šekovićima, u kojoj je bilo oko 700 ranjenika. Drugi dio preuzele su 6. istočnobosanska i 1. i 2. vojvođanska brigada. O svojoj odluci Štab 1. divizije obavjestio je Vrhovni štab.⁴¹²

Noću 16. na 17. jula 3. brigada ponovo se prebacila istočno od puta Sokolac - Han Pijesak u rejon s. Mičivode - Kopito, produžila pokret preko s. Parževići i Ozerkovići, prešla put Rogatica - Sokolac i, krajem 17. jula, izbila u tri kolone na komunikaciju Sarajevo - Višegrad, s tim što nije sačekala 1. prolethersku. U to vrijeme 1. proletherska brigada sa

⁴⁰⁸ Zbornik, tom 2, knj. 10, br. dok. 39, str. 69.

⁴⁰⁹ Zbornik, tom 4, knj. 15, br. dok. 66.

⁴¹⁰ Zbornik, tom 4, knj. 15, br. dok. 66.

⁴¹¹ Zbornik, tom 4, knj. 15, br. dok. 58, 66, 67, 70 i 71.

⁴¹² Zbornik, tom 4, knj. 15, br. dok. 67.

Štabom 1. divizije izbila je na Javor planinu, u rejon s. Mandre - Mislovo, dok se 7. krajiška brigada zadržala u rejonu Sokolovića.⁴¹³

S obzirom na to da su sve jedinice pretrpjele velike gubitke u petoj ofanzivi, Vrhovni štab je naredio da sada izbjegavaju odlučujuće borbe, a komande da čuvaju ljudstvo⁴¹⁴ i ne izlažu ga nepotrebnim gubicima.

Napad na neprijateljeva uporišta u dolini Prače

Pošto su izbile na lijevu obalu Prače, jedinice 3. brigade zadržale su se na prvim visovima sjeverno od komunikacije Višegrad - Sarajevo. Poslije kratkotrajnog izviđanja Štab Brigade izdao je zapovjest za napad. Trebalo je noću likvidirati uporišta u dolini Prače i što prije izbiti na masiv Jahorine. Neprijatelj nije očekivao napad, pored ostalog, i zato što je Brigada u toku dana prevalila preko 30 kilometara da bi izbila u taj rejon, i iznenadila ga.

Prvi i 2. bataljon, bez jedne čete, napali su neprijateljevo uporište u Prači, zauzeli grad i željezničku stanicu i prebacili se na desnu obalu Prače dok su 3. i 4. bataljon likvidirali ustaška uporišta u Podgrabu i Sjetlini. Čim je napad počeo, neprijateljeva posada iz Podgraba uspjela je pobjeći, dok je posada u Sjetlini, koja je branila pilanu, željezničku stanicu i žandarmerijsku kasarnu, pružala žilav otpor, očekujući pomoć iz pravca Pala. Poslije četvoročasovne borbe neprijatelj je savladan. U međuvremenu, iz pravca Višegrada stigao je oklopni voz, iznenadio 1. i 2. bataljon i prisilio ih da se povuku.

U tim borbama ubijeno je 29 neprijateljevih vojnika i oficira, među kojima 1 satnik i 1 poručnik, a zarobljeno 26, od kojih 1 poručnik-ljekar. Zaplijenjene su veće količine oružja i druge ratne opreme: 1 teški mitraljez, 2 puškomitraljeza, 30 pušaka, 1 radio-stanica, sanitetski i drugi materijal.⁴¹⁵

Gubici 1. bataljona bili su 4 poginula i 19 ranjenih boraca, među kojima je bio i zamjenik komandanta bataljona Jovo Miljević, komandir čete Mihajlo Radošević i komandir voda Jovo Dobrijević, a u 3. bataljonu lakše je ranjen komandir 1. čete Đuran Kovačević. U ovim borbama istakli su se Đuran Kovačević, Lako Šobot i Jovo Dobrijević.

Pod zaštitom oklopnog voza neprijateljeva posada ostala je i dalje u Prači, kojoj je, nešto kasnije, stiglo pojačanje iz Goražda.

U to vrijeme Štab 3. brigade nije imao radio-vezu sa Štabom 1. divizije i štabovima 1. proleterske i 7. krajiške brigade. Štab 1. divizije, sa 1. proleterskom brigadom nalazio se u rejonu s. Mandre - s. Mislovo, a 7. krajiška u rejonu Sokolovića. Bile su otežane radio-veze i između štabova divizija, zato što je radio-stanica 2. divizije bila pokvarena, pa je veza održavana kuririma.⁴¹⁶

Poslije izvršenog zadatka Brigada se prikupila južno od komunikacije Višegrad - Sarajevo u širem rejonu Crni vrh - Krnja jela - Orahovića. Borci su bili jako umorni, nenaspavani i gladni. Jedinice je trebalo srediti.

⁴¹³ Zbornik, tom 4, knj. 10, br. dok. 47, str. 78.

⁴¹⁴ Zbornik, tom 4, knj. 15, br. dok. 71, str. 136 i 138.

⁴¹⁵ Zbornik, tom 4, knj. 15, br. dok. 104.

⁴¹⁶ Zbornik, tom 2, knj. 10, br. dok. 35, str. 58.

Neprijateljstva avijacija u dva naleta bombardovala je 19. jula položaje 3. krajiške brigade. Za vrijeme drugog naleta, članovi Štaba 2. bataljona i rukovodilac Politodjela Brigade, Vaso Prlja, nalazili su se na okupu i držali sastanak pod jednim usamljenim drvetom. Pošto ih je primjetila, posada aviona je bacila na njih bombu. Tom prilikom poginuo je Vaso Prlja, Nikola Vojvodić zamjenik komandanta bataljona, kasnije narodni heroj, Vojmir Kuzmanić zamjenik političkog komesara bataljona i Dara Šćepanović referent saniteta bataljona, dok je komesar bataljona Stevo Balaban bio lakše ranjen. Jedino je komandant bataljona Nikola Pećanac ostao nepovrijeđen. U neposrednoj blizini ranjeni su od avionske bombe Gavro Jarić komandir 2. čete 2. bataljona i jedan borac. Svi poginuli, sahranjeni su na mjestu pogibije - na Krnjoj jeli u rejonu (k. 1359), 7 km južno od Prače. Bio je to težak i nenadoknadv gubitak za 3. krajišku brigadu, a posebno za njen 2. bataljon.⁴¹⁷

Brigada se 20. jula pomjerila na masiv Jahorine u rejon Mirkovica (k. 1356) - s. Batkovići - s. Bukovica - Klek (tt. 1744) - Kacelj (k. 1675). Organizovano je kružno obezbjeđenje i izviđanje u svim pravcima. Vod 3. čete 2. bataljona naišao je na zasjedu mjesne milicije, koja je ubila komandira voda, Boška Kovačevića. Milicija je rastjerana, a ubica uhaćen i strijeljan. Pošto je pretpostavljao da je 1. proleterska brigada u isto vrijeme kada i 3. prešla prugu Višegrad - Sarajevo, Štab 3. brigade je 22. jula izdao naređenje komandantu 2. bataljona Nikoli Pećancu da sa jednom četom krene prema Goraždu i s njom uspostavi neposrednu vezu. Međutim, veza nije uspostavljena. Četa je uz put razoružala ustašku posadu u s. Jabuci. Zaplijenjeno je 11 pušaka i nekoliko sanduka

⁴¹⁷ Kako je Vicko Knežević, obavještajni oficir bataljona, koji je bio na partijskom sastanku, doživio pogibiju svojih drugova, između ostalog, kaže: »Devetnaesti juli 1943. osvanuo je sunčan dan. To prije podne borci su proveli u čišćenju i provjeri svoga oružja, municije i odječne opreme... Poslije skromnog ručka i podnevnog odmora u hladu razgranatog drveta nasred jedne livade, otpočeo je sastanak partijske ćelije Štaba 2. bataljona. Pored rukovodilaca Politodjela Brigade, sastanku je prisustvovalo još osam drugova. Sastanak je otvorio pomoćnik političkog komesara bataljona Vojmir Kuzmanić Čuš. Predstavlja Priju i izlaže stanje partijsko-političkog rada u bataljonu. Dalmatinac, svršeni student tehnike, sa izrazitim dalmatinskim naglaskom po kojem je i dobio nadimak »Čuš« (Čuješ), plav, krupan sa torbicom uvijek punom knjiga, staložen, logičan i dosljedan, nastojao je, zajedno sa drugovima na sastanku, da se kroz analizu stanja formulišu zaključci i istovremeno postave zadaci za budući rad.

... Pošto je Vojo završio svoje izlaganje prešlo se na diskusiju. Dok je diskusija bila u toku, pojavio se najprije jedan, a zatim grupa neprijateljskih aviona... Iako je razmještaj jedinica bio maskiran, posada je primijetila našu grupu. Avioni prave krug i počinju sa mitraljiranjem i bombardovanjem rejona na kome je razmješten bataljon. Naviknuti na ovakve »posjete«, članovi partijske ćelije štaba bataljona se na rastaju. Jedan laki bombarder se izdvaja iz grupe aviona, naginie se u stranu i pikira pravo prema drvetu pod kojim se drži sastanak. Drugovi ga vide i za trenutak prekidaju diskusiju. Avion otkućinje bombu. U tom momentu čulo se samo naređenje komandanta bataljona Nikole Pećanca: »Sklonite se«. On i još nekoliko drugova brzo se bacaju u stranu. Ostali to ne uspijevaju. A zatim, strahovita eksplozija, dim, lom drveta i uskovitlana zemlja sa prašinom i dimom... Poslije toga strahovita slika. Tijela četvorice drugova-proletera bila su unakažena, isječena i krvava.

... Teško je reći ko je od poginulih bio omiljeniji među borcima bataljona i cijele brigade... U očima preživjelih su suze, umorna lica se grče... Tri godine muka i patnji, bola i ponosa, a sada pali su voljeni drugovi... Svi ih iskreno žale, nijemi i bez riječi... Sve prisutne obuzima ista misao: Osvetiti prolivenu krv palih drugova. Ne dozvoliti nikome da dirne u ono što je stvoreno na njihovoj krvi i kostima... U prvom smiraju sunca, u neposrednoj blizini tragedije, na Krnjoj jeli, tijela poginulih spušta se u zajedničku grobnicu... U ime starijšina i boraca sa suzama u očima od poginulih drugova oprostio se komandant bataljona Nikola Pećanac.

municije i druge opreme. U isto vrijeme dijelovi 1. i 2. bataljona rastjerali su mjesnu miliciju u Dijašu i okolnim selima, i natjerali je u bjegstvo prema Dubokom Potoku. Ubijena su 3 milicionera.

Neprijatelj je 25. jula sa oko 100 vojnika iz pravca Trnova napao položaje Brigade, ali je poslije kratkotrajne borbe natjeran u bjegstvo uz gubitke od 6 poginulih. Zaplijenjeno je 6 pušaka.

U međuvremenu, 21. jula u 16,50 časova vrhovni komandant izdao je naređenje⁴¹⁸ da se 3. krajiška brigada, pošto izvrši zadatak u dolini Prače, na pruži Višegrad - Sarajevo, ponovo vrati na prostoriju sjeverno od Rogatice sa zadatkom da prihvati 7. krajišku brigadu koja se tada nalazila u Sokolovićima. Peta krajiška divizija, u to vrijeme, vodila je vrlo uspješne borbe na sektoru Zvijezda - Romanija.⁴¹⁹

Čim je dobio naređenje Vrhovnog štaba, Štab 3. brigade izdao je naređenje za pokret, i Brigada se ponovo, istim pravcem, vratila nazad i prebacila u širi rejon s. Bogovića, na južne padine Romanije, sjeverno od komunikacije Višegrad - Sarajevo. Uz put je porušila željezničku prugu na više mjesta u dužini od nekoliko stotina metara i spalila dva drvena mosta. Organizovano je izviđanje prema Sokolcu i Palama. Neprijateljeva avijacija, pošto je otkrila raspored jedinica, bombardovala je tog dana položaje Brigade. Ranjena su dva borca 1. bataljona.

Preko Jahorine i Bjelašnice za Bosansku krajinu

Vrhovni komandant izdao je 23. jula u 16 časova direktivu Štabu 1. proleterske divizije⁴²⁰ u kojoj se, pored ostalog, kaže: »... Prva proleterska brigada dobila je specijalni zadatak, da se prebaci u Bosansku krajinu sjeverno od Vlašić planine... 3. i 7. krajiška pod komandom načelnika Štaba Divizije Vase Jovanovića, prebaciće se u Bosansku krajinu opštim pravcem: Devetak planina - Jahorina planina - Trnovo - Umoljani, preći željezničku prugu Sarajevo - Mostar na sektoru Ivan sedlo - Rama i na prostoru Prozor - Ščit - Gornji Vakuf dobiće naređenje za dalji pokret... Da uz put likvidiraju okupatorsko-ustaško-četnička uporišta, poruše željezničku prugu Sarajevo - Mostar i da se ne zadržavaju na beznačajnim akcijama«.

U međuvremenu uspostavljena je veza sa 7. krajiškom brigadom. Zamjenik komandanta brigade, Vlado Bajić, postavljen je naredbom vrhovnog komandanta za komandanta 7. krajiške umjesto Rade Marjanca, koji je poginuo početkom jula kod s. Trnova, sjeverno od Kladnja. Proглаšen je kasnije za narodnog heroja. Vlado Bajić je napustio 3. krajišku 27. jula 1943. godine.

Pošto je pristigla 7. krajiška brigada u 21 čas 27. jula, 3. krajiška izvršila je pokret. Još jednom se prebacila južno od komunikacije Višegrad - Sarajevo, a 28. jula rano, izbila na masiv Jahorine u rejon Gurbet - Rodelj - Jamići, gdje je ostala puna tri dana radi odmora i sređivanja. Još jednom je trebalo savladati veliku visinsku razliku. Pored toga za sve vrijeme pokreta padala je vrlo jaka kiša, što je u toku marša i velike

⁴¹⁸ Zbornik, tom 2, knj. 10, br. dok. 48, str. 79.

⁴¹⁹ Zbornik, tom 2, knj. 10, br. dok. 35, str. 58.

⁴²⁰ Zbornik, tom 2, knj. 10, br. dok. 49.

pomrčine još više zamorilo ljudstvo. Za vrijeme odmora izvršene su temeljite pripreme za napad na neprijateljevu posadu u Trnovu.

Pošto je saopštena odluka o povratku u Bosansku krajinu, u celokupnom sastavu Brigade zavladao je izuzetno raspoloženje. Borci su mnogo lakše, sa više volje i elana, savladivali vremenske nepogode i napore marševe. Radovali su se i pjevali. Svaki od njih poželio je da se vrati u svoj rodni kraj i vidi svoje bližnje, komšije i prijatelje, a posebno oženjeni koji su prije godinu dana, prije polaska za srednju Bosnu, ostavili nejaku djecu. A vijest o padu Musolinija i uspješnom nastupanju Crvene armije iz rejona Orela prema zapadu, još više je raspoložila borce. To je nagovještavalo i unosilo vjeru i pobjedu.

Na putu prema Trnovu jedinice Brigade rastjerale su nekoliko grupa četnika, ustaša i muslimanske milicije, a 31. jula zauzele Trnovo. Čim je napad počeo, ustaška posada pobjegla je za Sarajevo, i jedinice su, bez zadržavanja, produžile pokret. Zbog nebudnosti u sukobu sa neprijateljem, u rejonu s. Godilja poginuo je zamjenik komandira 3. čete 2. bataljona, Rajko Zrilić.

Pri pokretu prema pruži Sarajevo - Mostar, trebalo je savladati masiv Bjelašnice. Marševalo se, pretežno, noću. Sa brigadom se kretala i grupa oko 600 ranjenika, što je još više usporavalo pokret. Manje grupe ustaša, četnika i milicije stalno su pratile pokret jedinica, pripucavale i uznemiravale ih. Pošto je savladala planinski uspon, zastala je i odmorila se u s. Dujmovićima i Ostojićima.

Prelaz preko komunikacije Sarajevo - Mostar

Manevarska grupa - 3. i 7. krajiška brigada i divizijska bolnica u zoru su krenule 3. avgusta 1943. iz Umoljana prema komunikaciji Sarajevo - Mostar.

Naredbom komandanta grupe,⁴⁷¹ za napad na pojedina uporišta i prelaz preko komunikacije, formirane su tri napadne kolone. Desna i lijeva od po dva bataljona, a srednja, u jačini od 3 bataljona, imala je zadatak da pred akcije na prugu, omogućí prelazak divizijskoj bolnici i ostalim dijelovima. Napad je izvršen 3/4. avgusta 1943.

Desna kolona sastava 1. i 4. bataljon 3. krajiške, kao desna pobočnica, imala je zadatak da likvidira neprijatelja na odsjeku Ivan sedlo - s. Dragočaj, a, po mogućnosti, i uporište u Bradini, s tim da se obezbjedi prema Sarajevu. Kolona je zauzela Ivan sedlo i obezbjedila potrebno vrijeme za prebacivanje srednje kolone. Bradinu nije zauzela, zato što je neprijatelj pružio vrlo jak otpor iz niza bunkera i zbog intervencije oklopnog voza iz pravca Sarajeva. Radi toga su se neboraćki dijelovi ove kolone prebacili na pravac srednje kolone. Najveći dio stoke i rezerve hrane ova dva bataljona, ostali su na istočnoj strani pruge. Kolona je imala 8 ranjenih boraca.

Srednja kolona sastava 2. i 3. bataljon 3. krajiške brigade i jedan bataljon 7. krajiške brigade napala je na odsjeku Podorašac - Dragočaj, sa zadatkom da po svaku cijenu obezbjedi prebacivanje divizijske bol-

⁴⁷⁵ Zbornik, tom 2, knj. 10, br. dok. 153.

nice, bolnice 3. krajiške brigade i neboračkih dijelova Divizije, s tim da, po mogućnosti, likvidira željezničku stanicu Brdani. I ta kolona uspješno je izvršila postavljeni zadatak, uz gubitke od 3 poginula i 4 ranjena borca.⁴²²

Željeznička stanica nije likvidirana, zato što je neprijatelj intervenisao oklopnim vozom koji je bio sklonjen u tunelu. Ostali dio snaga neprijatelja pružao je jak otpor iz betonskih bunkera. Lijeva kolona uspješno je izvršila zadatak.

Poslije prebacivanja preko komunikacije, jedinice 3. krajiške brigade prikupile su se u rejonu s. Bulatovića, gdje su se zadržale do 6. avgusta 1943. a zatim produžile pokret i razmjestile se u rejon Solakova kula - s. Kruščica, gdje su se zadržale u toku 7. i 8. avgusta.

Do tada su se 1. proleterska brigada, Štab 1. divizije i Vrhovni štab prebacili preko rijeke Bosne u rejon Nemile i, 4. avgusta, izbile u Petrovo Polje, na sjeverne padine Vlašić planine.⁴²³ A čitava 5. krajiška divizija, pri pokretu sa Zvijezde i Romanije, prebacila se preko rijeke Bosne na prostoriju Visoko - Busovača - Prozor. U rejonu Bitovnje planine nalazio se Prozorski partizanski odred, a u rejonu Komara Travnički partizanski odred.

Partijska konferencija 3. brigade

Za vrijeme dok su se jedinice odmarale, 8. avgusta 1943. održana je Prva partijska konferencija⁴²⁴ u Solakovoj kuli, na jugozapadnim padinama Bitovnje planine. Pomoćnik političkog komesara Brigade Đuro Lončarević podnio je referat, u kome je dao presjek jednogodišnjeg rada partijske organizacije u 3. krajiškoj brigadi. Na početku izlaganja, u kratkim crtama govorio je o vojno-političkoj situaciji u nas i u svijetu, a zatim oštro i vrlo kritički o slabostima u radu partijske organizacije i stanju u Brigadi. Istakao je: da partijska organizacija još uvijek nije u dovoljnoj mjeri izrasla u političku organizaciju, koja treba da rukovodi cjelokupnim životom i radom Brigade; da nije potpuno organizaciono učvršćena i osposobljena za izvršavanje složenih zadataka, zatim o kadrovskoj politici i naglasio da politički i teoretski nivo kadrova u Brigadi zaostaje za organizacionim sposobnostima; da rad organizacije po sektorima ne daje najbolje rezultate i da je politički rad sa borcima - vanpartijcima zapostavljen; da partijska organizacija ne poklanja potrebnu pažnju intendantskoj i sanitetskoj službi, te da je teoretski nivo znanja članova Partije i organizacije u cjelini vrlo nizak. Potom se razvila diskusija u kojoj je učestvovalo više članova. Prema sjećanju prisutnih, diskusija je bila konkretna, a na momente polemična i vrlo oštra. Najviše primjedbi palo je na rad i ponašanje vojnih rukovodilaca članova Partije. S obzirom na to da je Brigada, i pored izvjesnih slabosti, propusta i nedostataka, u toku jednogodišnje borbe u Bosanskoj krajini, centralnoj i istočnoj Bosni, a posebno u četvrtoj i petoj ofanzivi izvršila, u osnovi, sve zadatke, a njeni borci pokazali veliku političku svijest,

⁴²² Isto.

⁴²³ Zbornik, tom 4, knj. 16, br. dok. 9, str. 27.

⁴²⁴ Zbornik, tom 9, knj. 4, br. dok. 20, str. 90-115.

hrabrost i požrtvovanje, oni se nisu siagau sa ucmm ocjenama Kojе su iznijete u referatu. Radi toga su reagovali.

Na kraju Konferencije usvojeni su zaključci i postavljeni zadaci za budući rad:

- politički pripremiti partijsku organizaciju, a preko nje i Brigadu za događaje koji predstoje, budno pratiti razvoj događaja u zemlji i u svijetu; širiti političku perspektivu i obezbjediti da partijska organizacija postane škola kadrova;

- učvrstiti partijsku organizaciju i organizaciono je srediti; podići na veći stepen vrlinu koja krasi člana KPJ, partijsnost, budnost i odgovornost; razvijati kritički duh članova Partije i u radu sa kandidatima posvetiti veću pažnju; bolje i sadržajnije objašnjavati ulogu KPJ u NOV Jugoslavije;

- posvetiti daleko veću pažnju kadrovima, i članovima Partije davati konkretne i jasne zadatke. Pomagati ih i razvijati u njih pozitivne osobine;

- bolje organizovati rad po sektorima i, na taj način, podići još više ugled Partije u boraca-nepartijaca; pružiti veću pomoć organizaciji SKOJ-a i bolje organizovati kulturno-prosvjetni rad;

- obezbjediti da se partijska organizacija mora baviti svim pitanjima života i rada u četama, bataljonima i Brigadi kao cjelini, a sanitetskoj i intendantskoj službi pružiti punu pomoć u pogledu sanitetskog zbrinjavanja i ishrane ljudstva, i

- teoretski rad pojačati i podići ga na veći stepen, te obezbjediti da svaki član Partije uloži više truda u svom ličnom uzdizanju, a posebno članovi Partije na rukovodećim dužnostima.

Usvojena je i Rezolucija⁴²⁵ u kojoj je temeljito i iscrpno iznijeto stanje u partijskoj organizaciji Brigade kao cjeline. Pored pozitivnih primjera i uspjeha, ukazano je i na slabosti, kako vojnog tako i partijskog rukovodstva. Na kraju su sistematizovani i postavljeni konkretni zadaci. U Rezoluciji se, pored ostalog, kaže: »Iako je naša brigada, uzev u celini izvršila dosad sve zadatke koji su pred nju postavljeni, ipak je u izvršenju zadataka periodično pokazivala i pokazuje niz nedostataka«. Zatim su ti nedostaci konkretizovani, a na kraju rezolucije je rečeno, šta sve partijska organizacija mora učiniti da bi borbenu gotovost Brigade podigla na veći stepen. Pored ostalog da:

- *»... naši štabovi i komande manjih jedinica steknu potrebna znanja, kako bi mogli sa uspehom voditi brigadu kroz komplikovane događaje i vojničke zadatke koje će razvoj događaja nametnuti;*

- *... osposobiti niže vojno-političke rukovodioce kao najneposrednije starješine da odgovore svojim dužnostima;*

- *... našu brigadu ponovo naoružati i brojno ojačati da bi bolje odgovorila svojim zadacima;*

- *... sanitet i intendanturu organizovati i osposobiti za izvršenje zadataka, smatrajući to dužnošću Partije;*

- *... formirati i druge pomoćne vojne jedinice - pionirska odjeljenja, odjeljenja za vezu i druge, i*

⁴²⁵ Zbornik, tom 9, knj. 4, br. dok. 21, str. 105-113.

... imao bi (goc(4 7L/CH HIA. HmWl V J. HmVt ».
će moći *primjerom služiti onim masama novih boraca, koje će brigada u buduće dobijati*».

Odmah poslije konferencije 3. krajiška brigada je krenula na nove zadatke. Čim se ukazala prilika, održani su sastanci bataljonskih partijskih rukovodstava, a zatim sastanci partijskih ćelija na kojima je analizirano stanje u jedinicama, prenijeti stavovi sa brigadne partijske konferencije i postavljeni zadaci svakom članu Partije i organizaciji u cjelini. Konferencija je imala veliki značaj: porastao je uticaj i ugled partijske organizacije, te disciplina i odgovornost partijskih i vojnih rukovodilaca. Vojnička i politička aktivnost podignute su na mnogo veći stepen. Svaki član Partije nastojao je da ličnim primjerom utiče na ostale. Svi su nastojali da zadatke koji su im postavljeni, što bolje izvrše. Kroz kratko vrijeme stanje u Brigadi znatno se izmijenilo, što se može zaključiti i po uspjesima koje je ona postigla za vrijeme napada na utvrđeni neprijateljev garnizon u Bugojnu i na ostale garnizone.

Skoro u isto vrijeme, 5. avgusta 1943. održano je savjetovanje i u 1. proleterskoj brigadi, na Vlašić planini, na kome je prisustvovao i vrhovni komandant⁴²⁶ i analizirano stanje u Brigadi te se diskutovalo o istim pitanjima kao na partijskoj konferenciji 3. krajiške brigade.

⁴²⁶ Miloš Vuksanović: *Prva proleterska brigada*, str. 266-267.